

Mövzu 3.Bitki örtüyünün əsas tipləri

Bitki örtüyü biosferin üzvi maddə yaratmaq qabiliyyəti olan yeganə komponenti sayılır,yəni yer kürəsində məskunlaşan bütün canlıların, o cümlədən insanın həyatını faktiki başlıca mənbədir.

Dünyanın quru sahəsini örtən bitkilər iqlim şəraitindən asılı olduğuna görə müxtəlif ərazilərdə müxtəlif qruplaşmaları ilə təmsil olunur.Yer kürəsinin quru hissəsinin bitki örtüyünün şimalıdan cənuba doğru tədricən dəyişildiyini aydın müşahidə etmək olar.Burada iqlimin təsviri ilə bir-birindən fərqlənən bitki zonaları əmələ gəlir ki,bunlar da yerləşdikləri ərazilərin landşaftlarını əmələ gətirir.

Yer səthində bitkilərin paylanması sxemini Brokman-Yeroş vermişdir.Həmin sxemdə bitkilərin qitədə paylanmasına aşağıdakı şəraitlər təsvir etmişdir.

1) Ekvatordan qütbə doğru getdikcə istilik miqdarının azalması,2) Mülayim en dairələrində qərbdən əsən (dənizdən qitəyə əsən)daim rütubətli qərb küləkləri,3) Ekvatorun hər iki tərəfindən qitədən dənizə əsən quru küləklər (passatlar),4) Dəniz sahillərindən qitənin dərinliklərinə doğru yağıntının azalması.

Brokman-Yeroşun sxemi şimal yarımkürəsi üçün tərtib edilmişdir,çünki burada çox hissəsi okean və dəniz suları ilə tutulmuş cənubyarımkürəsinə nisbətən quru sahə daha çoxdur.Həmin sxemdə yer kürəsinin bitki örtüyü aşağıdakı şəkildə təsvir olunur:

1) Tropik meşə zolağı-Bu zolağa : 1) rütubətli tropik meşələr : 2)az miqdarda rütubət tələb edən eləcə də yarpaqları dəriləmiş ağac və kol bitkilərindən ibarət subtropik bitkilər, 3) Daha az rütubətli və yayı quraq keçən iqlim şəraitində inkişaf edən qışda yaşıl meşələr formasıyası vardır.

Qitənin daha dərinliklərinə qədər yayılan bu meşələrə savanna meşələri və ya savannalar aiddir.

2) Səhra və bozqırdan ibarət meşəsiz zolaq-Burada dəniz sahilindən qitənin dərinliklərinə qədər gedən quru səhralar və bunları şimalda,daha kontinental hissələrdə əvəz edən bozqırlar yerləşir.Quru səhraların dəniz sahillərinə çatması qurudan dənizə daim əsən quru passat küləkləri ilə əlaqədardır.

3) Mülayim meşə zolağı-Bu zolaqda yayda yaşıl meşələr, iynəyarpaqlı meşələr, sərtyarpaqlı meşələr yerləşir. Yayda yaşıl meşələr daha geniş sahələr tutur. Birincilər qışı soyuq keçən yumşaq dəniz iqlimi olan sahələrdə inkişaf edir. Buna görə də bu meşələr qışda yarpaqlarını tökür .İkincilər isə şərqpə tərəf daha

kontinental şəraitdə geniş yayılmışdır. Yayda yaşıl meşələrlə quru səhralar arasında meşələr aralıq tipi təşkil edir. Bunlar da həmişə yaşıldır və əsasən Aralıq dənizi vilayətinə məxsusdur. Dəfinə meşələrinə gəldikdə isə, bunlar həmin zolaqda ancaq kiçik ərazini tutur və istilik şəraitində rütubəti çox olan ərazilərdə inkişaf edir.

4) Meşəsiz şimal zolağı-Meşələr, şimal sərhəddindən yuxarıda yerləşən bu zolaq iki formasıya: 1) dənizkənarı iqlim şəraitində alçaq boylu bitkilərdən ibarət ensiz zolaq təşkil edən bitki örtüyü:

2) Ağac bitkilərindən məhrum olan soyuq səhralar öz növbəsində zonalar və yarımzonalarla təşkil olunmuşdur. Hər bitki zonası ona məxsus olan fiziki-coğrafi şəraitdən başqa özünün müəyyən bitki örtüyü ilə səciyyələnir. Məs. bozqır zonas-bozqır bitki örtüyü ilə, tunda zonası-tunda bitki örtüyü ilə və s.

Çəmən və bataqlıqlar xüsusi bitki tiplərindən təşkil olunmaqla bərabər heç bir yerdə özünə məxsus müstəqil bitki zonası əmələ gətirmir və introzonal bitki zonası adlanır.

Tropik zonanın bitki örtüyü

a) Rütubətli tropik meşələr və kolluqlar-Bunlar ağac bitki örtüyünün tropik tipidir. bu meşələri " yağırli" meşələr də adlandırırlar. Bunlar bitki örtüyü üçün yer üzərində ən bol istilik və rütubətli şərait olan bir yerdə inkişaf edir. Burada ağac və kollar həmişəyaşıl olub, iri yarpaqlara malikdir. Bunların tumurcuqları pulcuqlarla əhatə olunmamışdır. Belə meşələr Afrikada (Konqo çayı sahəsində, Madaqaskar adasının şərq sahillərində və s) Amerikada (Amazonka çayı vadisində, Qvineyada, Avstraliyada, sakit okean adalarında yayılmışdır.

Rütubətli tropik meşələr mülayim iqlim meşələrindən görünüşü ilə çox fərqlənir. Bu meşələr növ etibarı ilə çox zəngindir. Məs. Braziliyada təxminən 8 kv.km sahədə 400 ağac növü qeyd olunub.

Tropik meşələrdəki, kollar əsasən 2 təpəli bitkilərə aid olub çox müxtəlifdir. Onlar ağaclar kimi zərif budaqlanır.

Ot örtüyü olduqca müxtəlifdir. Burada xüsusilə zəncəfil fəsiləsinin növləri daha çox bitir. Burada sporlu bitkilər Xüsusən-selaqinellalar, plannlar, qıjılar mühüm yer rol oynayır.

Rütubətli tropik meşələrdə məktəbdənkənar bitkilər-Lianlar, epifitlər çox inkişaf etmişdir. Bu isə həmin meşələrin səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biridir.

Lianlar müxtəlif fəsilələrə aid olub rütubətli tropik meşələrin xarakter bitkiləridir.

Epifitlər istər sistemətik və istərsə də ekoloji cəhətdən müxtəlifdir. Bunların çoxu yosunlara, qıjıllara və çiçəkli bitkilərdən səhləbçiçəklilər fəsiləsinə aiddir.

Bəzi epifitlər özləri üçün su ehtiyatı toplayır. Məsələn, disxidya, bromeliya və s. Kakao, çörək ağacı, bəzi fikus növləri də rütubətli tropik meşələr üçün xarakterdir.

Ədəbiyyat

1. Voronov. A. Q. Biocoğrafiya 1963
2. Naumov Q. B. Biocoğrafiyanın qısa tarixi
3. H. Qədirov Bitki coğrafiyası